

INTERJÚ

Az emlékezés tava

Szász Imrével beszélget Albert Zsuzsa

Eötvös kollégista volt, a magyar szellemi élet legjavához tartoznak, akik egykor az Eötvös kollégium tagjai lehettek. Szerencséje volt, hogy az utolsó években sikerült még az Eötvös kollégium igazi arcát, igazi bangulatát megéreznie. Itt volt egy jelszó.

Keresztury Dezső, a kollégium akkori igazgatója találta ki, mindnyájan elfogadtuk : „Szabadon szolgál a szellem.”

Ott is függött híres könyvtárunk falán, kőbe kellene vésni. De mire valaki az Eötvös kollégiumba kerül, a diákélet alacsonyabb pályáját futja meg, amely ezúttal a kaposvári gimnázium volt. Oda persze a családból indul. Arról van szó, hogyan lett Szász Imréről Szász Imre? A család kaposvári, Szász Imre viszont Budapesten született.

Apám, noha budapesti volt, valamilyen oknál fogva az állattenyésztés iránt vonzódott. Az ő családját nem igazán ismertem, vagyonos család volt, és volt valamiféle birtoka, aminek az állattenyésztési részét a háború után rábízták. De apám feleségül vette anyámat, a későbbi Darnay Kálmán múzeum létrehozójának, igazgatójának, Darnay Kálmánnak a lányát, aki sümegi volt. És az én egész családi életem ehhez a Darnay családhoz kötődött, Sümeghez. Aztán a húszas évek végi gazdasági válság miatt apám hol ide, hol oda vetődött a munkakeresésben, végül aztán kikötöttünk Kaposváron. Ahol szintén voltak Darnay rokonok, tehát ha én arra gondolok, hogy családi kötődés, az teljes mértékben a Darnay család. Nagypámról utca is van elnevezve ma Sümegen. Amit összegyűjtött a múzeumnak – kivéve a Kisfaludy gyűjteményt, ami ott van Sümegen –, az lényegében nincs. Mert egy háború alatti döntés folytán átvitték az egész gyűjteményét ládákban a keszthelyi múzeumba, hogy ott egy Balaton-környéki múzeumot állítsanak fel, de a háború miatt már ki sem pakolták. Jöttek az oroszok, ládástul berakták a vonatba, elvitték, és Zalaegerszegen az egész vonatot szétbombázták. Ebből a gyűjteményből nem maradt meg, csak az a pár darab, amit itt lát, vagy a család rokonainál. Ami nagypámnak nem volt elég jó, vagy túl sok volt neki, s azt úgy odaadogatta a családnak.

Első regénye, a Szól a síp, 1953-ban jelent meg.

Móricz Zsigmondot beleimádva írtam a *Szól a síp*ot, azt hiszem, hogy történetész munkának nagyon tisztességes, jó munka volt, egyébként pedig egy Móricz Zsigmond imitáció, követés, a nekem akkori Íróistent próbáltam utánózni. Egyetlen egyet nyugodtan magam mellett mondhatok, hogy nagyon alaposan fölkészültem történészként. Erre az Eötvös Kollégium volt a jó minta.

De már huszonkét éves korában könyvkiadói szerkesztő lett.

Könyvkiadói lektor és szerkesztő voltam, ezt nagyobb részt Keresztury Dezsőnek és a Franklin Könyvkiadó akkori vezetőjének, a kiváló művészettörté-

nész Zádor Annának köszönhettem. Kaptam munkákat és lektorálni valókat, hogy némi pénzt keressek a Kiadótól. Azelőtt nem voltak lektorok, vagy nagyon kevés lektor volt a kiadóknál, talán meg lehetek elégedve a munkámmal, amikor átszervezték és államosították a kiadókat, akkor odaraktak lektorokat, és engem fölvettek egyik lektornak a kiadóhoz, feltehetőleg Keresztury ajánlására. De Zádor Anna is, azt hiszem, hogy kedvelt és becsült. Ami irodalmi ajánlást, később, időnként, azt kell mondjam, valami cenzori munkát is jelentett, bármilyen szorongva gondolok is erre a részre. De kitűnő emberek, legalábbis mai szemmel mérve kitűnő emberek voltak akkor ezekben a lektori pozíciókban, mert a Franklin egyesült a Révayval, és ott olyan lektorok voltak, mint Csatlós János, aki aztán Svédországba ment, és ott nagyon sokat segített a magyar irodalmon, Domokos Mátyás, aki ma is roppant aktív, Réz Pál, Lator László, folytathatnám a névsort.

És az igazgató, Illés Endre.

Illés Endrét nem találta a Párt elég jónak, őt lerakták műszaki vezetőnek, előttünk óriási volt a tekintélye, hivatalos beleszólása nem volt az irodalmi döntésekbe, de a véleményét nagyon respektáltuk. Mindig kineveztek valakit, egy pártkatonát, egy nem nagyon jó író, vagy valakit a Kiadó élére, az volt az igazgató, Illés Endre hosszú ideig csak műszaki vezető volt, aztán később a lektorátus vezetője. Akkor már komoly beleszólása volt az irodalmi döntésekbe is, sokkal később, sok év múlva igazgatója is lett a Kiadónak.

Maga akkor írta a Vízparti kalauzt, a Horgászbottal írtam című kedves könyvét, Egy kutya történetét, a Basát, aztán gyerekregényeket. Ezek ötvenbat után jelentek meg. Ötvenbat miatt?

Igen, mert volt egy könyv, amit eltiltottak. És akkor aztán átváltottam ilyen ártalmatlan témákra.

Ez olyan történet, mint Fekete István „gyerekregényei”, meg Kormos, Weöres Sándor gyerek, illetve gyerekeknek való versei.

Sokan beleszorultak abba, hogy gyerekkönyveket írjanak, amelyeket sokkal kevésbé keményen ítélték meg, a szerzőjüket inkább eltűrték, noha nem szerették. Gyerekkönyveket könnyebb volt kiadni, ilyen az én horgász tárgyú könyveim egy része, kivéve a *Vízparti kalauzt*, amelyik szerintem több mint horgász könyv, valamilyen társadalomkép is. A *Vízparti kalauzt* azért írtam, mert más könyvem nem jelenhetett meg. Írni szerettem volna, ezt megengedték.

A Szól a sípra mindjárt kapott József Attila díjat 1954-ben, de jellemző, hogy legközelebb '88-ban. Közben semmi.

De azt kell mondanom, hogy a József Attila díjat, egyszerűen gyermeteg hiúságból, nem vettem át, mert közölték velem, hogy magasabb fokú díjat kapok. S aztán ott ültem, fölolvassa az első kategóriát, amire mondták, hogy jelölt vagyok, aztán nem voltam benne, a második kategóriát, ott se voltam, és mielőtt harmadik kategória névsor elkezdődött volna – ez a Fészek klubban volt –, fölálltam az asztaltól, elmentem és nem vettem át. Meg kell mondanom, hogy ez gyermeteg sértődés volt, de akkor még gratuláltak is, hogy nekem van bátorságom ezt tenni, holott egyszerűen csak egy hülye, sértődékeny, hiú kölyök voltam.

Amikor 1969-ben megjelent a Gyertek este kilencre című regénye, nagy port vert föl, botrány is volt körülötte. Ez annak a nemzedéknek erkölcsrajza, ame-

lyik nagy illúziókkal indult, aztán beleszorították egy olyan magatartásformába, ami szabadságnak látszott, közben a szabadság elvesztését jelentette.

Az igazság az, hogy én ezt tíz évvel korábban írtam, és tíz évvel korábban letiltották. Valami olyan varázsszóval – ez akkor a varázsszó volt –, hogy „egzisztencialista” szemlélet. Amit, minthogy én filozófiailag szégyenletesen műveletlen vagyok, nem tudtam felfogni, valahogy én azt a világot próbáltam ebben ábrázolni, amit ismerni véltem. Sok volt nekem, hogy ezt a könyvet letiltották, és akkor, legalábbis szépíróként, meg is bénultam egy darabig. Tíz évvel később aztán engedélyezték, akkor már nem volt nagy ügy, majdnem nyájasan írtak róla, de hát akkor már más volt a világ, mint mikor megírtam.

Tudniillik, amikor keletkezett, a napi életből való személyes, néha alig fölmérhető kivonulás regénye, ami az ötvenhatos forradalom bukása után az értelmiséget elfogta, hogy nem politizáltak, de a drámák belül, magánéletben növekedtek, folytatódtak, szertelenedtek. Egy olyan társadalmi érintkezési forma alakult ki az én tapasztalataim szerint a középosztályban '56 után, ami közvetlenül előtte nem létezett. Nekem nagy sokk volt, hogy nem jelenhettem meg, aztán amikor megjelent, olyan nyájasan vállon veregettek.

Ebben az időben rengeteget cigarettáztak az írók, meg mások is. Sokan ezért haltak meg korán. Ivás, szerelmi szabadosság, ez volt a szabadság egyetlen kiélési formája.

Így van. Pontosan erről van szó. Holott én talán ennyire elvontan nem mértem föl, hogy miről írok, én arról írtam, amit tapasztaltam a világban. És ezt semmiféle ideológiával semmiféle kapcsolatba nem hoztam.

Említette, hogy szépírói működése egy darabig megtorpant, akkor ezért többet fordított? Nekünk a családommal nagy élményünk volt a Moby Dick. Ez a fordítás talán az elvesztett ötvenhatos küzdelem kifejezése lehetett.

A fordítás egy ideig, közvetlenül '56 előtt, és aztán sokáig '56 után is, egyrészt megélhetési kényszer volt, de másrészt, azt kell mondanom, hogy irodalom megvalósítási pótcselekvés. Ami ma nem nagyon történik meg, hogy megjelenik valakinek a fordítása, mondjuk bármilyen fordítás, ami nagyon jó, és akkor a fél baráti kör rohan és gratulál hozzá. Az akkoriban teljesen köznapi dolog volt. Tehát ha megjelent mondjuk egy fordítás, hogy mást ne mondjak, a Kiadó vezetőjének, aki szintén nem nagyon publikált, Illés Endrének Stendhal fordítása, vagy bárkié, akkor azt elolvastuk, odamentünk hozzá, leültünk és úgy beszéltünk róla, mintha ő maga írta volna. Tehát ez irodalmi pótcselekvés volt, amely egyébként nagyon jó fordítási hagyományt hozott létre. A *Moby Dick* irodalmi vállalkozás volt, a nehézségét, a stílárú hajlatait megpróbálni visszaadni, remélem, hogy sikerült, és örülök, hogy megcsinálhattam.

Nagylélegzetű munka. Nemcsak azért, mert tengerről szól, hanem egy elbatározásról, hogy Abah kapitány bosszút akar állni azon a fehérbálnán, amely miatt elvesztette a fél lábát. Ennek a harcnak a gyönyörűsége, keménysége és eszeveszett szenvedélye a veszteség keserűsége minket fejezett ki, az ötvenhat utáni években.

Valamilyen megszállott odaadás ez a harc egy jó vagy rossz cél miatt. Tele van a világ, illetve a természet, illetve az emberi természet filozófiai ábrázolásá-

val, ilyen vagy olyan formában. Tehát sokszor majdnem játékos, máskor rettenetesen drámai formában. Ez a legszokatlanabb regény – megközelítését, a mondanivalóját, majdnem azt kell mondanom: filozófiai tartalmát tekintve –, amit én valaha is fordítottam. Nem egyszerűen drámai, majdnem azt kell mondanom, hogy transzcendentális filozófia.

Voltaképpen romantikus mű a Moby Dick, romantikának mondják azt is, amikor valaki a természetbe visszavonul. Még akkor is, ha szociográfiát ír, társadalmi mondanivalóját is kiéli benne.

Ez a vadászati szociográfia már egy későbbi dolog. Magam nem vadásztam, de annyit jártam vadászokkal, és annyit hallottam róla, hogy úgy láttam, ez a különleges világ, ami a vadászat, ez a „rezervátum”, nagyon erősen tükrözi a magyar társadalom feudális, diktatórikus berendezkedését. Annyi mindent hallottam, annyian meséltek róla, hogy úgy éreztem, nagyon fontos volna valami módon megírni. S akkor nekiláttam anyagot gyűjteni. Sok összeütközésem volt a kiadásával kapcsolatban, mert hiszen személyi érdekeket érintettem, itt majdnem feudális kivételezettség is jelentkezett.

Ez a Párt kivételezettsége volt.

A Párt és a különböző helyi párt nagyságok központi párt nagyságok kivételezettsége, rengeteg emberrel elolvastatták, mikor először megengedték, hogy kinyomtaszák, akkor leállították kinyomtatás közben, és még ki kellett húzni különböző részeket. Azok a kiadói emberek, akik a nyomdával kapcsolatban voltak, barátok voltak, tehát megszerezték az eredeti levonatot – meg is van egy kötetben összegyűjtve –, amiből később muszáj volt, kihúzni ezt, azt, am azt, hogy egyáltalán megjelenjék. A megjelenés elképesztő szertartás volt. Annak az évnek a karácsonyán, mikor kész lett a könyv, Illés Endre behívatott, átnyújtott egy példányt nekem, hogy ez megjelent, de forgalomba nem fog kerülni, csak a Pártkongresszus után. A Pártkongresszus márciusban volt. Ezt az egy példányt adom neked, a többit elzárom páncélszekrénybe, ami itt van a kiadónál, És nem is került forgalomba nyilván azért, mert a Párton belül ez is egy érv lett volna a kicsit elnézőbb, Aczél-féle politikai magatartással szemben a keményebb, talán a Biszku Bélával fémjelzett politika számára. Tehát ha megjelenik a Pártkongresszus előtt, akkor a némileg enyhébb, megengedőbb pártvonalat támadási felület érte volna, hogy lám, ilyen könyveket engedtek ki! Ez a kongresszus márciusban volt, és május végén engedték a könyveket a könyvesboltba. Akkor is meghúzva, tehát nem abban az állapotában, ahogy kiszedték, nekem van egy példányom nyomdai levonatokból, amiben benne van nagyjában az egész eredeti.

A '87-es Ménesi út volt a másik nagy siker. Nemcsak politikai, dokumentatív jellege miatt, hanem találgatások voltak, egy riporternő botrányosnak tartott szerelmi jelenetei miatt is, amiről azt hiszem, mégsem volt öncélú.

Először is a regényt arra tudtam igazán fölépíteni. Nem akartam egy történelmi, oknyomozó regényt írni, hanem megmaradt benyomásokat, az életre tett hatásokat utólag felidézni. És erre egy szerelmi kapcsolat, mint tudjuk, elmesélésképpen, érzelmileg nagyon alkalmas lehet, mert hiszen ott van meg az intimitás, ott nyílik meg az, aki a szerelmi kapcsolatban van, olyan témákban is, amelyek nem tartoznak közvetlenül a szerelmi kapcsolathoz. Ebben a

regényben magyar szerzőként először – mert külföldön ez már ment –, belementem a szerelem részletes fizikai leírásába, amiért sokan kárhoztattak, de hála Istennek, kaptam dicséretet is érte.

Ménesi út (részlet)

Talán 48-ban a mind erősebb kommunista frakció akkor vagy Kardost, vagy Nagy Andrást akarta elnökké választani; a kollégium számbelileg nagyobb része, még azok is, akik egyébként kedvelték a jelöltet, sok mindenben együttműködtek a kommunista frakcióval, úgy érezték, hogy kötelességük védekezni e kívülről gerjesztett, s a kollégium szabad szellemével ellenkező nyomással szemben. Így hát szabályos összeesküvésben olyan jelöltet kerestek, aki politikailag nem kihívó, akinek megválasztását nem lehet nyílt politikai skandalummá, nyílt ellenforradalmi indulatok megnyilvánulásává felfújni, s aki mégis távol áll a frakcióktól, s megválasztották a legfelszegebb, leginkább a szaktárgyainak élő filoszt, az általánosan elismert képességű klasszikus filológust, nyelvészt, Vekerdi Jóskát. Burcsa nem volt ott a választáson, később érkezett, talán hangversenyéről, s amikor belépett az ebédlőbe, az egész kollégium gonoszkodó hajlama fellobbant egy láthatatlan szikrától, s mindenki ordítani kezdett: „Éljen! Éljen! Maga az elnök.” Burcsa odament a zongorához, megfordult, rákönyökölt és elmosolyodott – boldogan? diadalmasan? hatalomra szomjasan? – nem tudom: ez a vörös szakállas arc óhatatlanul a súlyosabb jelzőket vonzza. Azután már nem is tudom, mi történt, a kollégium röhögött, talán lególyázta az akkori negyedéves Burcsát....Vekerdi nagyon hamar, talán már másnap lemondott, akkora nyomás nehezedett rá. Utána a kollégium engedelmesen megválasztotta Nagy Andrást. Ha nem vagyok olyan apolitikus számár, már akkor érezhettem volna, hogy ez a kollégium vége, most recscent meg először a szellemi szabadság épületváza a lezúduló politikai lavina alatt. Pedig ez még Keresztury idejében történt, ő mesélte annak idején, hogy másnap behívatta Révai, és Révaitól épp akkor jött ki a frakció négy vagy öt tagja, amikor odaérkezett.

Említette az előbb, hogy kellett az a keret, beszélgetések szerelem közben. Későbbi könyvei is voltaképpen ilyen keretes elbeszéléseknek foghatók fel. Amelyek ezután következtek, tulajdonképpen kisregény méretűek, a Megyek, ha elbocsátasz, a Sahriár éjszakái, Az emlékezés tava. Stilisztikailag nagyon érdekes valamennyi. Nekem feltűnt Szász Imre nyelvi tudatossága: azt a bétéknapi kultúrált értelmiségi nyelvet alkalmazza, amit nyilván ő maga is, meg a hozzá tartozók is használnak. Ugyanakkor jellemezni nagyon erősen tud, jó megfigyelő, jó leíró, egyébként nagyon szeretem a leírásait. Vajon elgondolja, hogy nekem kedvem van valamit írásban ábrázolni, vagy ennek is van szerkezeti funkciója? Hogy nyelviileg akar jellemezni, nyilvánvaló, és nagyon jó.

Valóban akarok jellemezni, és borzasztó sokat dolgozom rajta. Tehát én ötször átjavítok mindent. Nem hinném, hogy beképzelt író vagyok, de két dologban biztosan – már mostan a hagyományos regényírás mértékét mérve, és nem a modern „szövegírást mértékét” –, két dologban biztosan jó vagyok: jól szer-

kesztem a könyveimet, sok munkával, és a magyar nyelvi képességem, hogy úgy mondjam, nem rossz.

Elég hosszú ideig volt a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője, utána a Magyar Szemle főmunkatársa, az „És” olvasószerkesztője, aztán az Új Tükör főmunkatársa. Miért ment egyik helyről a másikra?

A Szépirodalmi-tól azért mentem át a Magyar Szemléhez, mert a Szépirodalminál nekem jutott az a nagyon megtisztelő feladat, hogy a kiadott klasszikusokat – akkor még nem volt a magyar szövegkritikai irodalom ennyire kifejlett, mint amennyire most – azokat én szerkeszsem, természetesen külső szerkesztő bevonásával. Nyolcvanszor olvastam el Adyt és harmincszor Tóth Árpádot, s nem tudtam már igazán odafigyelni, egyre több hibát csináltam, egyre rosszabb szerkesztő voltam, és gondoltam, hogy ezt a nagyon megtisztelő feladatot fel kell adnom, különben a gépiességbe teljesen behülyülök.

S akkor átmentem a Magyar Szemléhez, az egy kis propaganda lapocska volt, sokkal kényelmesebb, nem kellett sokat dolgozni, amit nem bántam, mert lusta disznó vagyok. És aztán váratlanul, egyik nap áthívtak az Élet és Irodalomhoz olvasószerkesztőnek, majd onnan az Új Tükörhöz. Ezek már sokkal komolyabb munkák voltak. Érdekesek, izgalmasak, megint visszakerültem valahogy az irodalmi életbe.

A Szépirodalmi Kiadóban milyen társadalmi élet alakult ki; más írókkal, idősebb írókkal milyen kapcsolatba került?

Ezek a dolgok a Kiadó egyes lektoraitól, és egyes lektorainak a barátkozási képességeitől függtek. Azt kell mondanom, hogy én nem szerepeltem fényesen, sokkal szorosabb kapcsolatok alakultak ki mondjuk Réz Pali vagy Domokos Matyi, és az oda bejáró Grandpierre Emil körül, aki egyébként még kolléga is volt. Mikor először megalakult a Szépirodalmi Könyvkiadó, és hetenként legalább egyszer volt lenni, az akkor Hungária, vagy New-York kávéházban egy irodalmi asztal, ahova a legkiválóbb szerzők és lektorok lementek. Tehát ott volt Vas István és Zelk Zoltán és lement Réz Pali, Kormos István és még sokan mások. Én részben nem éreztem elég jónak magamat, hogy ide le merjek menni, nem is nagyon hívtak, részben pedig, minthogy én tartottam el a családomat, fukar is voltam, és nem tudtam volna kifizetni egy ebédet, tehát én ide nem jártam le. De a szobába, ahol ketten voltunk együtt Réz Pállal, ő miatta nagyon sokan jártak be. Dumálni, snóblizni, beszélgetni, Kormostól Csurka Istvánig, és még sok más embert említhetnék. Én a partvonalon voltam, tehát, hogy történetesen abban a szobában voltam, ezért lehettem velük valami kapcsolatban. Nekem a kapcsolatépítési készségem nem volt sohasem elég jó. Zelk, ha találkozott velünk, Lízzel, a feleségemmel, és velem bárhol, mindig odajött, játszott, bolondozott, kedveskedett, nagyon szeretetre méltó volt.

Lízzel beszél, második feleségéről, aki angol. Maga angol szakos, amerikai ösztöndíja is volt. Az életében, a gondolkodásában, abban, amit csinál, mit jelentett ez a kapcsolat? Mondjuk, az életében egy házasságot is jelentett.

Az életemben egy házasságot is jelentett, és, ...hogy is mondjam, határozott gondolkodásmód átalakítását is. Líz nagyon szorosan fölépült bő családi kapcsolatban, sok testvérrel élt, és ennek megvoltak a magatartásformái, a kedélye. Ebben nem voltak drámák, önpusztításra vágyó hajlamok, mint az én csalá-

domban, bár sose lett belőle önpusztítás, de néha föl-föl lobbant. Ez kiegyensúlyozott, nyájas, udvarias, kedvességgel és jóindulattal teli család volt, és Líz fokozatosan megpróbálta, amennyire egyáltalán lehetett, átplántálni belém, nem azért, mert ez volt a cél, hanem ez volt a természetes. Ez segített közelebb jutni főleg az angol, kisebb részben az amerikai kultúrához, irodalomhoz, mert ő ahhoz állt közel.

Nem emigrált '56 után. Nagyon jól ismerte azt a „dolce vitá”-t, ami itt '56 után keletkezett, amiről már beszélünk. Az angol irodalomba, az angol művészetbe, az angol társadalomba való átlépés, úgy, hogy mégis itthon maradt, valamilyen sziget képezését jelenthette.

Igen. És pláne, hogy ott a középosztálynak, közép-középosztálynak – mert az angol középosztály más ügy, mint a magyar középosztály, tisztes jómód, de nem nagyon gazdagok –, ennek volt egy olyan magatartásformája, amihez muszáj volt alkalmazkodni. S hadd mondjam el, hogy örömmel alkalmazkodtam, bár nekem szokatlan volt, tehát nem voltak ezek a nagy felfolobbanások – amik nálunk, nemcsak az én családomban, hanem környezetemben, ismerősök között jöttek –, és a világot valahogy kedvesebbnek látták, mint ahogy mi láttuk, mint-hogy Líz ebben nevelkedett, az ő személyes hatásával is errefele indított el.

Lírikusra valló indulatai vannak. Írt-e verseket valamikor?

Iszonyú rossz verseket publikáltak is egyet-kettőt, hála Isten, nem többet, mert szégyellni valóan rosszak. De igen, igen.

A modern regényben a mese is lényeges, de lehet annak filozófiai töltése, filozófiai sugallata.

Nálam legalábbis gondolkodásbeli sugallata van, és lehet, hogy ez nem elég filozofikus, de hadd mondjam el, hogy én inkább az angol-amerikai regényírás hagyományain nőttem fel, ahol még a ma is publikáló szerzők olyan regényt írnak, amely regényként, cselekményként olvasható, és nem szöveg. Nem szöveget írnak. Van egy-két amerikai író, aki szöveget ír, és nagyon jó, de ott nem az a divat, ami a franciáknál, a németeknél, és nálunk pedig ömlesztve jön, hadd mondjam egyébként, hogy kiváló képességű szerzőktől. Én ehhez a másikhöz vonzódok, vagy erre vagyok képes inkább, és most már én persze nem is tudok váltani, ha akarnék se, de nem is akarok.

Én azt gondolom, hogy amit bozzáadott a magyar irodalomboz, abban újat adott. Abban megcsinálta, amit képes volt csinálni ebből a korból, nagyon érzékenyen, életszerűen, bátor is volt, okos is volt, és feltérképezett egy olyan területet, ami új volt, amit kellően megismert. És ez azt hiszem, elég.

Ilyen kedves dicséretet soha életemben nem kaptam, és soha életemben nem is fogok kapni. Egy könyvemem érzem életemben abszolút sikernek, ez a *Vízparti kalauz*, ami véletlen folytán akkor fiatal képzőművészek kezébe került, elolvasták, tetszett nekik, e könyv folytán összebarátkoztam Swáby Lajossal, Melokkó Miklóssal, Rácz Edittel, Fekete Tamással, és ezek a barátságok a mai napig tartanak, lazábban, szorosabban. Ha ilyen embereket hozhatott nekem egy könyv, amelyről én nem gondoltam, hogy ennyire odafigyelnek, akkor az a könyv egy élet sikere. *Az emlékezés tavában* amit leírok a szobrászatról, Rácz Edit mondta el, hogy is csinálja, azt Edit nemcsak elmondta, hanem kétszer is átolvasta és kijavította, hogy ne írjak valami olyat, ami egyáltalán

nem stimmel. Mert előfordul, hogy szándékosan nem tartom magam a való-sághoz, és valamiben kilépek, itt azonban nem ez volt, valahogy úgy éreztem, hogy tisztességtelen, ha én csak úgy halványan ismerve próbálok leírni valamit. Tehát azt kértem ebben az esetben Rácz Edittől, hogy apró részletekben ...van egy húsz oldalas följegyzésem, amiben a hibákat kijavította.

Az emlékezés tava (részlet)

Jobb szeretek ilyen úton járni, mint autópályán – mondta Olimpia. – Sze-mélyesebb, meghittebb. És gyarlóbb – tette hozzá, mikor a kocsi áthuppant egy feltüremkedett aszfalthullámon. – Vagy öt éve ránk jött a csavaroghatnék Miklóssal, az akkori szeretőmmel, és elindultunk. Épp ezen az úton. Ott – mutatott előre – lekanyarodtunk egy mellékútra és eljutottunk...No de majd meglátod. Furcsa, hogy neked épp errefele kell keresned a családfádat. A gyö-kereidet. Az ősi törzset. A vérvonalat. A tibeti rokonságodat és a mongol hordá-
idat. Zeuszt és a többi mitológiai csirkefogót. Sok hülyeséget beszélek? Hát persze. Mert izgalmas, mert az ember a lábjegyzeteiben él, ha a főművet nem ő írta, és ez az egész irtó nagy hülyeség, és utállak is, meg szeretlek is érte.

Már a mellékúton mentek.

Errefelé jöttünk. Kora tavasz lehetett, az út mentén a platánsor levelei már kezdtek kihajtani. Sehol semmi, csak az út meg a platánfák. A főút elkanyaro-dott jobbra, de a platánfasorok mentek tovább egyenesen, s köztük egy kes-keny mellékút, az aszfalt darabokra töredezett már rajta, akkora lyukakat kerül-gettünk, mint egy halastó. Aztán pár száz méterre egyenesen előttünk meglát-tuk azt a lerobbant vidéki kastélyt, a portikusz töredezett oszlopaival, a két szárnyal, amelyek olyanok voltak tényleg, mint két szárny, egy sebesült madár szétrogyant szárnyai és az út szélén jobbra egy rozsdás tábla: MAGÁNTÉRÜ-LET. IDEGENEKNEK BELÉPNI TILOS. Kihúztam a kocsit az út szélére, fél kerék-
kel egy gazos, arasznyi mélységű árokba. Kiszálltunk. Bementünk, sehol egy lélek. Szép épület lehetett valamikor, az ablakok földig értek, de csak a felső részük volt igazán ablak, azokból is hiányzott az üveg többnyire. Minden sárga volt, az ablakok kerete egy kicsit élénkebb sárga, tudod, monarchiasárga – de honnan is tudnád, milyen a monarchiasárga? Látszott, hogy előkelő család háza lehetett valamikor. Az ütött-kopott ajtó zárva volt. Oldalt kerültünk, ott is volt egy nagy ajtó, félig nyitva állt, benéztünk, aztán bementünk. A szép udvarház belseje birkaakol volt. Bűz, szétszórt szalma, kétoldalt karámok közé szorított koszos birkák, rendetlenség, mocsok. És sehol egy lélek.”

Az idősebb írók közül kikhez vonzódott?

Borzasztóan tiszteltem Németh Lászlót, természetesen Grandpierre Emilt, akinek szobatársa is voltam a Szépirodalmi Kiadónál, aki sok bölcs tanácsot adott nekem az életről. Nagyon tiszteltem, de szorongva és távolságtartással Illés End-rét. Németh Lászlóval ha futólagosan is, de családi kapcsolatom is volt.

*Németh László legidősebb lánya volt Szász Imre első felesége nagyon rö-
vid ideig. Az író iránti tisztelet?..*

Egyszerűen nagyon szép, nagyon kedves, nagyon okos lány volt. Aztán bor-zasztón tiszteltem, ugyan nagyon távolból, mert ritkán volt módom egyáltalán

látni, Illyés Gyulát. Illyés Gyula olyan volt nekem, mint egy fejedelem. Meg akikkel még találkoztam, főleg a legkedvesebb, legbölcsőbb, legokosabb nő révén, akit életemben valaha is láttam, Sárközi Márta révén, aki a Válasz szerkesztője volt, Sárközi György özvegye, Molnár Ferenc lánya, akinél szelleme- sebb, okosabb, a nehézséget és a bajokat annyi iróniával és könnyedséggel tűrő embert én sose láttam még.

Úgy emlékszem, Tatay Sándorhoz lejárta Badacsonyba.

De ezt a tarokkozásnak köszönhetem, mert Tatay Sándor tarokkozott, és még néhányan tarokkoztunk, az irodalmi világban nem olyan sokan, tehát ez egy összetartó, öt-hat tagból álló társaság volt, Pesten is, és egy évben egyszer nyáron lent Tataynál tarokkoztunk. Tarokk partner volt Csatlós János, Vargha Balázs, a Móra Könyvkiadó irodalmi vezetője, Kovács Miklós, aki jó tarokkozó volt, Tatay, szegény Fazekas László, aki hamar meghalt.

Azzal kezdtük, hogy „Szabadon szolgál a szellem”, végül is ezek az évek, amelyeket végigéltünk, nem ebben a jegyben teltek. Nagyon nehéz volt végigélni.

Ez az Eötvös kollégiumi jelszó volt, és az Eötvös kollégium megszűnt. 49-ben, nem szolgált szabadon a szellem. Nem szolgálhatott, ki-ki próbált valamit a maga módján elbújtatni, tudatosan némi megalkuvással, semmi megalkuvással, ez írói karaktertől, bátorságtól, sok mindentől függött.

Hogy érzi magát most? Ezekben az években, amikor megmozdult azért az állóvíz.

Meg kell mondanom, hogy főleg a nagy háborúságok miatt, amik folynak, nem nagyon boldogan. Én egy vitatkozó, de kevésbé háborús társadalomra számítottam. Mint írónak, erről nekem ma már sok mondanivalóm nincs, mert nem élek benne.

Szász Imre tulajdonképpen nem korán, de sok mindent megkapott az élettől.

Igen, de közben amiben végig hibáztatom magamat, az, hogy nem volt bennem küzdőképesség vagy szívósság, ezt sportpályafutásom mutatja leginkább. Engem föl- fedeztek nyolc éves koromban Kaposváron, ahonnan Csík, az Olimpiai bajnok szár- mazott, és Lengyel is, hogy ez a gyerek magától egy csodaúszó. És át is adtak Lengyel- nek, aki tanított úszni, és meg is tanított jól úszni. S akkor indultam Kaposváron, mint kis gimnazista versenyeken, és ötven méteren még úgy, ahogy nyeregettem. De mikor a száz méterre került sor, tehát nagyobb lettem, akkor a hetven-hetvenöt mé- ternél, addig vezettem, elkezdett fájni, nem kaptam levegőt, és akkor azt mondtam, hogy mi a francnak gyötröm én magamat, és nem nyertem meg a versenyt. Nem voltam hajlandó szenvedni, gyötrődni a sikerért. És azt hiszem, ez az egész pályafutá- somat is jellemzi, hogy amíg viszonylag könnyebben megy, addig próbálom csinálni, néha boldogan és néha sikeresen is, de akkor, mikor aztán igazán bele kell menni, szenvedni, elakadó lélegzettel, hörögve, bizonytalanul, csak küzdve, küzdve, akkor én föladom, leveszem a sapkámat, kiúszom a partra, és nézelődöm.

(Elhangzott 2002. szeptember 20-án, a Bartók Rádióban)